

La importància de la vinculació educativa com a prevenció de la delinqüència juvenil

Uceda i Maza, F. Xavier¹

Universitat de València

Matamales Arribas, Reyes²

Universitat de València

Montón Sánchez, Cristina³

Conselleria d'Educació

Resum

L'accés al sistema educatiu i la trajectòria al mateix, és un dels elements principals que configuren els factors de risc o de protecció en una societat precària i dualitzada com l'actual. La literatura científica considera fonamental analitzar la relació entre la trajectòria educativa i la vinculació amb la delinqüència juvenil.

En aquesta investigació aprofundint en la relació existent entre el procés educatiu i la trajectòria delinqüencial dels adolescents en conflicte amb la llei. La nostra perspectiva parteix de les hipòtesis següents: a) *el fracàs educatiu està relacionat amb la situació de vulnerabilitat i exclusió prèvia de les unitats familiars*, com s'ha posat de manifest en nombroses investigacions, b) *a major fracàs escolar i desvinculació de les instàncies educatives, major probabilitat de desenvolupar una trajectòria delinqüencial*, i c) *per a previndre la delinqüència juvenil cal actuar a dintre de l'escenari educatiu*.

Es desenvolupa mitjançant tècniques quantitatives i qualitatives, cercant la complementarietat entre ambdues. S'aporta com a originalitat la construcció de tres tipologies de trajectòries delinqüencials i es vinculen a les categories de la situació educativa dels adolescents. El principal resultat és que la trajectòria educativa es troba associada a la trajectòria delinqüencial dels adolescents, la qual cosa implica que l'escenari educatiu ha de ser un espai de prevenció i intervenció de la delinqüència juvenil.

---

¹Treballador social i sociòleg. Postgraus Oficials en Benestar Social i Desenvolupament Local. Doctor pel programa Territori i Desenvolupament Local. Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local. Universitat de València e-mail: francesc.uced@uv.es

²Educadora social. Departament de Treball Social i Serveis Socials. Universitat de València. e-mail: reyes.matamales@uv.es

³Mestra especialista en pedagogia terapèutica. Conselleria d'Educació. Generalitat Valenciana e-mail: cmonton093a@cv.gva.es

Paraules claus: delinqüència juvenil, educació, fracàs escolar, vinculació, trajectòria, escenari

Resumen

El acceso al sistema educativo y la trayectoria en el mismo es uno de los elementos principales que configuran los factores de riesgo o de protección en una sociedad precaria y dualizada como la actual. La bibliografía científica considera fundamental analizar la relación entre la trayectoria educativa y la vinculación con la delincuencia juvenil.

En esta investigación se profundiza en la relación existente entre el proceso educativo y la trayectoria delictiva de los adolescentes en conflicto con la ley. Nuestra perspectiva parte de las hipótesis siguientes: a) el fracaso educativo está relacionado con la situación de vulnerabilidad y exclusión previa de las unidades familiares, como se ha puesto de manifiesto en numerosas investigaciones; b) a mayor fracaso escolar y desvinculación de las instancias educativas, mayor probabilidad de desarrollar una trayectoria delictiva, y c) para prevenir la delincuencia juvenil es necesario actuar dentro del escenario educativo.

La investigación se desarrolla mediante técnicas cuantitativas y cualitativas, buscando la complementariedad entre ambas. Se aporta como originalidad la construcción de tres tipologías de trayectorias delincuenciales, que se vinculan a las categorías de la situación educativa de los adolescentes. El principal resultado es que la trayectoria educativa se encuentra asociada a la trayectoria delincencial de los adolescentes, lo cual implica que el escenario educativo tiene que ser un espacio de prevención e intervención de la delincuencia juvenil.

Palabras clave: delincuencia juvenil, educación, fracaso escolar, vinculación, trayectoria, escenario

ABSTRACT

Access to educational systems is one of the main elements contributing to risk or protective factors in a precarious and dual society such as the one we

live in. According to the scientific literature, the analysis of educational paths and their connection with juvenile delinquency is fundamental.

This study explores the existing relationship between educational processes and the criminal paths of adolescents with legal problems. Our approach is based on the following hypotheses: a) educational failure is related to a situation of vulnerability and prior exclusion from family units, as has been demonstrated in numerous studies, b) the greater the failure in school and the distance from educational authorities, the greater the probability of future criminal behaviour, and c) preventing juvenile delinquency requires that action be taken in educational settings.

This research has been developed using quantitative and qualitative techniques that complement each other. Its original contribution is the creation of three types of criminal paths, which are associated with categories of the adolescents' educational situations. The main result is that the educational paths are associated with the criminal paths of adolescents, which means that educational settings must include the prevention of and intervention in juvenile delinquency.

Key words: juvenile delinquency, education, failure in school, association, path, setting

1.-Plantejament de l'objecte d'estudi

Marshall, a 1949, teoritzà sobre el modern concepte de ciutadania. El pensador britànic considerava necessari analitzar l'evolució de la ciutadania en les societats capitalistes com una progressió cap a la igualtat social. Distingia tres cicles històrics en l'extensió de la ciutadania amb els seus corresponents elements constitutius: a) Instauració dels drets civils en el segle XVIII (llibertats individuals fonamentals); b) Desenvolupament dels drets polítics en el període d'institucionalització del liberalisme democràtic del segle XIX (mecanismes d'elecció, representació, autoritat i poder polític); i c) Conquesta dels drets socials amb la consolidació dels estats del benestar del segle XX (Moreno, 2000).

Sota aquesta perspectiva s'ha desenvolupat la nostra concepció de ciutadania, on els drets civils, polítics i socials formen una matriu indivisible, en la qual *el tot és més que la suma de les parts*, perquè el tot és el ciutadà/na. L'aprofundiment en extensió i intensitat dels drets civils, polítics i socials suposa més ciutadania i per tant més democràcia. El dret a l'educació es concep com un dels drets bàsics en la configuració de la ciutadania en les nostres societats democràtiques, així mateix com a dret social adquireix una responsabilitat clau en la compensació de les desigualtats socials d'origen⁴.

L'accés al sistema educatiu i la trajectòria en el mateix s'ha considerat en la comunitat científica com un dels elements principals que configuren els factors de risc⁵ o de protecció⁶ en el futur dels adolescents i jòvens. La finalització amb èxit de les etapes d'escolarització obligatòria i la realització d'estudis posteriors contribueixen a garantir la seua integració social o pel contrari, els ubica en una situació de vulnerabilitat i risc d'exclusió social.

En el VI Informe FOESSA (2008:125) s'afirma que *l'educació està considerada avui en dia com un dels factors més influents a l'hora de construir les trajectòries vitals dels individus*. L'adquisició de *sabers* i la qualificació que aconsegueixen les persones després del seu pas pels diversos sistemes de formació determinen *els nivells de qualitat de vida a que s'accediran*.

L'exclusió del sistema educatiu suposa un escenari de desavantatge dins de la estructura social vigent, amb repercussions en diferents àmbits de la vida: econòmic, laboral, relacional, etc. De fet, l'esmentat informe (2008:129, taula 4.4.2, nivell d'estudis segons l'edat i el tipus de llar) mostra dades significatives a aquest respecte. Així, per exemple, mentre en les llars pobres la població de 16 a 19 anys amb estudis primaris complets ascendeix a un 15%, en les llars no pobres és del 27,3%; en quant a la segona etapa de l'Educació

---

⁴ La desigualtat social és definida *com la condició per la qual les persones tenen un accés desigual als recursos, serveis i posicions que la societat valora; es relaciona amb les diferents posicions de l'estructura social* (Kerbo, 2004:11).

⁵ De risc serien el desfasament curricular, l'absentisme, l'abandonament en l'etapa obligatòria, la conflictivitat en les aules, etc.

⁶ De protecció seria la lectura en sentit contrari de la nota anterior, és a dir, un alumne que finalitze la seua etapa obligatòria i estudia ensenyament mitjà o educació superior, es troba més protegit en la societat. Aquesta qüestió es pot comprovar a les enquestes de l'Institut Nacional d'Estadística (Enquesta de població activa), on les taxes de desocupació de la població sense estudis triplica a la de població amb estudis superiors. Font: INE. www.ine.es

Secundària, mentre en les llars no pobres ascendeix al 26%, en llars pobres descendeix fins al 18,7%.

Un dels elements claus en l'exclusió educativa és el fracàs escolar, que en el període 2001-2006 afectà al 29-30% de l'alumnat d'ensenyament obligatori en l'Estat Espanyol, el doble de la mitjana de la Unió Europea dels 27. Només es troba per damunt Portugal amb el 39,4% i estem molt lluny dels països nòrdics (Dinamarca, Suècia o Noruega) on el seu fracàs s'ubica entre el 7-8% (segons EUROSTAT). D'altra banda, a Espanya no afecta a totes les Comunitats Autònomes per igual, de fet si la mitjana segons el Ministeri d'Educació és del 29,4%, a Astúries és del 14,9% i al País Valencià del 40%, trobant-se els percentatges més alts a les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla amb el 49,9% i el 42,4% respectivament.

Així mateix un altre fenomen social que preocupa cada vegada més a la ciutadania és la delinqüència juvenil⁷, focalitzant la preocupació al voltant de la inseguretat ciutadana que aquesta genera; segons les estadístiques de l'OCDE, la delinqüència juvenil representa un 15% de la delinqüència general total, i en alguns països europeus arriba al 22%, tot això partint dels delictes coneguts, ja que en l'àmbit de la delinqüència hi ha una important *xifra negra* (Roldán,1999)⁸, és a dir, una xifra de delictes que no són denunciats, per tant, no consten en les estadístiques oficials dels diferents organismes i es pressuposa per part dels experts que és major quan parlem de delinqüència juvenil⁹.

Aquesta investigació tracta d'aprofundir en la relació existent entre el procés educatiu i la trajectòria delinqüencial dels adolescents. La nostra perspectiva parteix de les hipòtesis següents: a) *el fracàs educatiu està relacionat amb la situació de vulnerabilitat i exclusió prèvia de les unitats familiars*, com s'ha posat de manifest en nombroses investigacions; b) *a major*

---

⁷ La primera vegada que apareix el concepte de delinqüència juvenil és a Anglaterra a l'any 1815, associat a conductes antisocials o marginals, fetes per menors (Soto, 2004).

⁸ Assenyalarà aquest autor que això ha pogut saber-se a partir de la realització d'Enquestes de Victimització, que constitueixen una font d'informació alternativa, ja que les dades no procedeixen de les agències del sistema legal (policia, jutjats,...), sinó de la pròpia víctima del delicte.

⁹ Es considera per part de la policia, fiscalia de menors, etc., que un important nombre d'infraccions i delictes comesos per adolescents no són denunciats, bé perquè es resolen en l'entorn pròxim, bé perquè la víctima considera que hi ha impunitat per al adolescent per la seua edat i no s'efectua la denúncia.

fracàs escolar i desvinculació de les instàncies educatives, major probabilitat de desenvolupar una trajectòria delinqüencial; i c) per a previndre la delinqüència juvenil cal actuar a dintre de l'escenari educatiu.

Considerem pertinent la investigació perquè la constatació d'una situació o un altra permet associar una variable com la *situació educativa*, a l'existència d'una *trajectòria delinqüencial* i per tant, desenvolupar programes de prevenció primària i secundària a l'àmbit educatiu, així com introduir modificacions en la intervenció social i jurídica que es desenvolupa amb aquests adolescents una vegada intervé la Justícia Juvenil, en concordança amb la principal finalitat de la Llei 5/2000, de Responsabilitat Penal del Menor: *l'interès superior del menor*.

Vegem a continuació algunes consideracions de les teories de la delinqüència juvenil i la relació amb la situació educativa del infractor.

2.- Fonamentació teòrica

La literatura científica considera d'especial rellevància l'anàlisi de la trajectòria educativa dels adolescents en conflicte amb la llei¹⁰, ja que és una variable que junt amb d'altres expliquen la delinqüència juvenil. Han sorgit diferents propostes, com les *teories subculturals de la criminalitat* (Cohen, Cloward i Ohlin) que assumeixen que les subcultures es formen perquè les aspiracions que tots compartim, es frustren en algunes persones per les estructures de la societat. En aquest sentit, Cohen defensa que els jòvens delinqüents dels barris baixos¹¹ posseeixen el seu propi sistema de metes i mitjans, legitimades pel seu grup de referència; la banda¹² se percep pels integrants d'aquesta com central en el seu dia a dia. Des d'aquesta subcultura resisteixen a la cultura dominant, representada en la escola, la justícia, la policia, etc. L'escola és una institució de classe mitjana en què els infants i adolescents de classe baixa tenen menors oportunitats de competir amb èxit (ja que porten el desavantatge de la inferior educació dels seus pares, la manca de llibres a les seues cases, i fonamentalment, la inexistència d'estímul familiar). D'aquesta manera, al no poder disposar d'una de les grans vies legítimes d'accés a les metes culturalment establertes, eixos infants i

---

¹⁰ D'ara endavant ACL.

¹¹ Slums, en la seua denominació.

¹² El gang, en la seua denominació.

adolescents perpetren delictes per a compensar la seua frustració i elevar el seu autoestima (Coy y Martínez, 1988). En aquests plantejaments, el ACL és un subjecte passiu presoner de l'ambient i de les circumstàncies, i l'escola és un lloc de frustració per al adolescents provinents dels estrats obrers.

Rellevants han sigut les aportacions de les *teories interaccionistes*, al intentar comprendre la realitat social a partir de l'activitat o conducta de l'individu tal com es produeix a dintre del procés social. La clau per aquestes teories es desvetllar el procés mitjançant el qual l'individu es qualificat com a desviat (en el nostres cas delinqüent, al entendre que el comportament delictiu forma part de les conductes desviades), en la mesura en que el comportament discriminat és aquell que viola les regles dominants imposades segons criteris de poder¹³. En aquest sentit es fonamental l'aportació dels teòrics de l'etiquetatge al concebre que l'etiqueta imposada als infants i adolescents difícils provoca que el sistema escolar els tracte d'una manera hostil (com a conseqüència de l'etiquetatge), sense importar la realitat objectiva de les seues accions, contribuint a que assumisquen tal etiqueta i, conseqüentment, que s'impliquen, en major grau, en activitats antisocials i posteriorment delictives (Segura, 1985).

També des de concepcions interaccionistes, Hawkins i Weis formulen la *teoria del desenvolupament social* identificant la família, l'escola i el grup d'iguals com les unitats més importants en el creixement de l'ésser humà, de manera que quant major siga el grau de compromís (vinculació) que l'infant i adolescent mantinga amb elles, més possibilitats existiran per a previndre l'aparició de conductes antisocials (i específicament la delinqüència juvenil). En general, aquestes teories recullen com a fonamental el valor de la interacció, la família com agent de socialització, la importància de la integració en els grups petits i necessitat d'un bon ajust en l'etapa escolar (Romero, 1998)

Els professors Garrido i Latorre (2000: 91-104), identifiquen com fonamentals els estudis realitzats per Loeber i Stouthamer-loeber en 1986, sobre predictors de la delinqüència, les conclusions dels quals són: a) els resultats escolars roïns són en un cert grau anunciadors de la delinqüència

---

¹³ Giddens (1989) afirmarà que les regles a partir de les quals es defineixen la desviació i els contextos en els quals s'apliquen, estan dissenyades pel risc per als pobres, pels hòmens per a les dones, pels major per als jòvens i per les majories ètniques per a les minories.

futura; i b) la majoria dels delinqüents crònics poden ser identificats pels seus problemes de conducta i altres deficiències en l'edat escolar.

En aquest sentit, Farrington (1992) afirma que els infants amb projecció de ser els futurs delinqüents poden ser reconeguts pels seus professors en el primer grau escolar, ja que manifesten comportaments pertorbats (en el sentit de disruptius) de forma continuada. Per aquest autor, un baix nivell intel·lectual i d'èxit escolar entre els 8 i 10 anys permet predir la delinqüència juvenil, tant l'oficial com la no declarada, la comissió de delictes a l'edat adulta i la reincidència.

Diversos estudis a Espanya han assenyalat l'associació existent entre fracàs escolar i delinqüència juvenil:

- En el V Informe FOESSA sobre la situació social a Espanya dels anys 1983-1993, es diu textualment: *La delinqüència de menors i la juvenil apareix molt vinculada amb el fracàs escolar: la meitat dels detinguts tenien únicament estudis primaris, passant després dels catorze anys a la desescolarització.*
- En la investigació realitzada en la fiscalia de menors de Sevilla en relació a l'any 2003 s'assenyala: *L'any 2003, el 72,5% dels menors i/o jòvens que acudeixen a l'Equip Tècnic no estudiaven i el 3,6% realitzava algun cicle formatiu. L'any anterior, 2002, no estudiava el 67'1%, i realitzava algun cicle formatiu el 4,2% (Nieto, 2005: 16-22).*

Si bé estes investigacions són importants, cal assenyalar que es refereixen a ACL que es troben dins dels processos judicials però hi ha un previ, i és la situació d'adolescents que realitzen delictes però mai són posats a disposició judicial. D'aquestos poc es coneix, atenent que l'única forma seria per mitjà de la realització periòdica d'autoinformes¹⁴.

A Espanya s'han realitzat dos autoinformes en el àmbit de la delinqüència juvenil als anys 1992 i 2006, dirigits per la professora Cristina Rechea del Centre d'Investigació en Criminologia de la Universitat de Castella-

---

¹⁴ La tècnica de l'autoinforme consisteix en preguntar senzillament si s'ha comès algun delicte. La seua característica fonamental es que permet conèixer la delinqüència real al preguntar-se la als seus autors i desvetllar la xifra negra, és a dir, la delinqüència no registrada a les estadístiques dels organismes oficials. Les dades d'autoinforme també tenen limitacions i caires: entre altres qüestions, pareixen aportar més informació de conductes poc greus que de delictes seriosos, i poden veure's afectats pel record, la sinceritat i, en general, pel disseny i passe de l'instrument (Rechea *et al.*, 1995).

La Manxa. Les dades que desprenen matisen les referències anteriors, ja que les seues troballes assenyalen que el 81% (1992) i el 98,8% (2006) dels adolescents reconeixen haver realitzat alguna vegada en la seua vida conductes antisocials (que no és el mateix que conductes delictives) d'acord amb el *Questionnaire fort he international Study on Self-Report Delinquency*¹⁵, per tant, el factor edat seria fonamental i les conductes transgressores habituals. No obstant això, en aquesta investigació s'inclou el consum de drogues i altres aspectes que no estan inclosos en el codi penal; si només es tenen en compte estos, el percentatge no supera el 20%.

El més important des del nostre anàlisi es que no hi ha diferències en la comissió de conductes antisocials entre els adolescents amb pitjors o millors resultats escolar. Les diferències en tot cas són de tipus de delicte: a) Els adolescents amb pitjors notes escolar mostren més conductes violentes contra els objectes i persones que els adolescents amb millors nivells acadèmics; b) En les conductes violentes contra els objectes predominen l'estatus mitjà i mitjà-alt, i amb nivell d'estudis mitjà, i contra les persones els de mitjà baix econòmicament i un nivell d'estudis baix; i c) El consum de drogues blanques s'associa a un nivell d'estudis alt i a un estatus socioeconòmic mitjà-alt, i respecte a les dures, hi ha major relació a un nivell d'estudis baix.

Havent realitzat de forma breu una aproximació a teories i investigacions al voltant de la relació entre el procés educatiu i la delinqüència juvenil, oferim a continuació la nostra metodologia a partir de la qual hem extret els resultats.

3.- Metodologia

El plantejament metodològic es desenvolupa al voltant de dos conceptes fonamentals: trajectòries i escenaris, ja que permeten articular la diversitat i complexitat de la societat actual amb el fenomen de la delinqüència juvenil que d'acord amb Alvira i Canteras, cal investigar com a *fenomen social de transgressió de normes, com a fenomen sociojuridicopolític d'aplicació de normes penals i de producció social de la delinqüència* (1985: 48).

---

¹⁵ En el qüestionari es recullen ítem classificats en les següents categories: a) conductes problemàtiques i conductes delictives relacionades amb els jòvens, b) conductes de vandalisme, c) infraccions contra la propietat, i d) conductes violentes.

L'aproximació des del concepte de trajectòria integra la perspectiva estructural com a generadora del fracàs educatiu i de la delinqüència juvenil però també aporta que no per això el subjecte es troba predeterminat, és a dir, tots els ACL no són fracassats escolars ni tampoc tots els fracassats són ACL, són moltes i diverses les variables subjacents en les trajectòries i accions. El terme trajectòria fou definit per primera vegada per la cinemàtica com a *conjunt de totes les posicions per les quals passa un cos en moviment*; en el camp de la violència i criminalitat, Klevens (2003) l'utilitza com *l'evolució o curs d'un comportament quan no es rep tractament o intervenció*. En el nostre cas l'entendrem en el sentit que li atribueix específicament García Roca:

Les circumstàncies excloents que conformen les trajectòries, amb les seues trames i embolics, tenen més pes del que sovint se li atribueix; desplacen al subjecte però no el predeterminen. Els exclosos són actors que representen papers que els han sigut assignats, autors que escriuen el guió de la seua pròpia trajectòria i agents que ho executen unes vegades amb sentit i altres, sense ell (2006: 9).

Així mateix, igual que hi ha trajectòries, hi ha escenaris que són definits com:

La realitat social té una dimensió quotidiana més o menys ampla en funció de la socialització que ha tingut cada individu o persona, ens referim en l'àmbit territorial per exemple, al barri on residim, la ciutat on estem empadronats o la comunitat com a identitat cultural, lingüística o religiosa (Pérez Cosín et al. 1999: 92).

La integració dels conceptes de trajectòria i escenari ens permet analitzar les confluències i les manifestacions que han produït que determinats adolescents o grup d'adolescents continuen una trajectòria o una altra, ens condiciona el mateix escenari d'intervenció i el futur itinerari, doncs estem davant d'un *continuum* i no d'un producte cosificat (Uceda, 2004).

Així mateix considerem necessari fer l'abordatge des del pluralisme metodològic, combinant i integrant diferents perspectives, tècniques i enfocaments que, lluny de ser excloents, adquireixen un caràcter de complementarietat. És per això que triangulem amb tècniques quantitatives i qualitatives (s'inicia la investigació des les tècniques quantitatives i es complementa amb les qualitatives).

La investigació s'ha realitzat inicialment amb l'anàlisi de fonts primàries, és a dir, els expedients dels ACL i d'ells s'ha extret aïlladament la variable educativa. Aquesta variable la nodrim de les següents categories amb els seus

indicadors: a) Nivell d'instrucció aconseguit: graduat obligatori en Secundària, certificat d'escolaritat, programa de garantia social (o PQPI¹⁶), no escolaritzat o, escolaritzat en el seu país d'origen; b) Procés educatiu: es registra si constava absentisme, abandonament escolar, inadaptació, desfasament curricular, diferents combinacions d'estes primeres, o si apareixien totes juntes; també es registra les situacions en què no apareixia cap d'elles i aquelles on no constava cap dada; c) Situació educativa actual: es recull si continuava estudiant l'ESO, estudis no obligatoris/no reglats, estudis obligatoris/reglats, centres d'educació especial, no continuava estudiant o aquelles situacions en que no constava cap dada i d) Moment de l'abandonament o deserció escolar: es registra aquells adolescents que havien abandonat l'Educació Obligatoria Secundària i el nivell en el moment de l'abandonament.

S'ha pres com a referència l'any 2006 a la ciutat de València¹⁷ i els informes socials de l'equip tècnic dels jutjats de menors de València. Durant l'exercici 2006, han sigut derivades al Programa de Mesures Judicials de l'Ajuntament de València un total de 422 mesures¹⁸, entre cautelars i fermes; d'elles, 192 han recaigut en ACL amb els que ja s'havia treballat en anys anteriors, mentre que les 230 mesures restants corresponen a nous ACL (però també hi havia mesures que implicaven al mateix ACL). Finalment es va realitzar una base de dades amb els 286 ACL (100% de l'exercici 2006).

Per mitjà del programa informàtic SPSS 16, s'han construït tres tipologies ideals de trajectòries delinqüencials: a) ACL de trajectòria delinqüencial inicial (ACLTI), corresponen al primer tercil, són 94 casos i la seua trajectòria delinqüencial es troba definida per haver comès un delictes, disposar d'un tipus de mesura i únicament haver passat per un jutjat, b) ACL de trajectòria delinqüencial moderada (ACLTM), correspon amb el segon tercil, són 97 casos i la seua trajectòria delinqüencial s'ha concretat en haver passat per 1,5 jutjats (és a dir, tan habitual és haver passat per un com per dos) i

---

¹⁶ Programa de qualificació professional inicial.

¹⁷ La província de València, en qüestions criminològiques en la Jurisdicció de Menors, per a l'exercici del 2007 és la tercera respecte al nombre de persones a qui s'ha aplicat la Llei 5/2000, que ha sigut a un total de 16.568 menors; en el conjunt de l'Estat Espanyol la xifra és de 95.299 menors. La província de València representa el 17,38% dels expedients d'ACL en el 2008 en la memòria de la Fiscalia General de l'Estat.

¹⁸ Memòria Equip Mesures Judicials. Any 2006. Regidoria Benestar Social i Integració. Ajuntament de València.

haver comès dos delictes però el tipus de mesura imposada és només una; i c) ACL de trajectòria delinqüencial consolidada (ACLTC), correspon amb el tercer tercil, són 90 casos, han passat per quatre jutjats, han comès quatre delictes i el tipus de mesures imposades són de tres diferents.

Pel que respecta a les tècniques qualitatives s'ha utilitzat l'entrevista en profunditat a informants claus. S'ha seguit la proposta de Patton (1990), en quan a la realització de les entrevistes basades en un guió, caracteritzada per la preparació prèvia dels temes a tractar i per tindre l'entrevistador llibertat per ordenar i formular les qüestions. En aquest cas, s'ha entrevistat a tres docents de Centres de Reeducació amb més de deu anys d'experiència en l'ensenyament en aquests centres i adolescents.

La triangulació realitzada entre les tècniques quantitatives i qualitatives ha permès obtindre una gran quantitat de dades, a continuació es presenten les principals troballes.

4.- Resultats

Per una major claredat expositiva procedirem a analitzar per separat les dades quantitatives i qualitatives. Iniciem l'anàlisi quantitatiu primer tal i com es feu a la investigació i posteriorment aportarem les principals categories qualitatives, de tal manera que la triangulació permeta integrar els resultats i extraure les conclusions principals.

Mostrem la relació de la trajectòria delinqüencial amb el procés educatiu associant les dades de la situació educativa a cadascú de les trajectòries predefinides, per tal de comprovar similituds i diferències en cadascuna d'elles.

4.1.- Anàlisi quantitatiu

a) Adolescents en conflicte amb la llei de trajectòria inicial (ACTI)

Nivell d'instrucció

Com es pot observar en aquest perfil el 80,9% ha romàs en la institució escolar el temps suficient per a l'obtenció del certificat escolar i el 4,3% ha obtingut el graduat de Secundària Obligatòria. És apreciable que al 9,6% de les situacions no hi ha constància de la seua escolarització i el 3,2% ho han estat en el seu país d'origen però quan han arribat a Espanya, encara que es troben en edat escolar, no ho han sigut.

Procés educatiu

Respecte al procés educatiu, al 21,3% concorren totes les circumstàncies de procés fallit és a dir, absentisme, inadaptació, desfasament curricular i finalment abandonament del centre educatiu; al 25,5% alguna d'elles i al 21,2% dos o més. Tan sols al 19,1% no hi ha constància de cap dificultat en el procés educatiu. Del 12,9% no consten dades i per tant són dels que es troben sense escolaritzar al nostre país (encara que si que ho estiguessen al seu país); atès que en els informes sempre les dades educatives són fonamentals i no són obviades pels tècnics.

Situació educativa

Respecte a la situació educativa actual, el 40,4% roman en centres educatius reglats, el 14,9% es troba realitzant estudis no reglats, és a dir, programes de garantia social, escoles-taller, cases d'oficis, tallers d'ocupació, acadèmies privades, etc. En el 34,1% hi ha una situació d'ociositat total per abandonament de les institucions educatives reglades i la no participació en un altre tipus de programes.

Moment de l'abandonament de la institució escolar

En el 69,76% els abandonaments es van produir entre 2ⁿ i 3^r de l'ESO.

Taula 1. Variable educativa (ACLI)

Nivell instrucció	Certificat escolar: 80,9% Sense certificat: 9,6% Graduat Secundària: 4,3% Escolaritzat en el seu país: 3,2%
Procés educatiu	Presència d'un: 25,5% Presència de 2 o més: 21,2% Tots: 21,3% Sense presència: 19,1% N/ C: 12,9%
Situació educativa actual	Segueix ESO: 34% No continua estudiant: 34,1% Estudis no reglats: 14,9% Estudis reglats: 6,4% No consta: 10,6%
Abandonament escolar (del total d'abandons)	1 ^r ESO: 13,95% 2 ⁿ ESO: 41,86% 3 ^r ESO: 27,9% 4 ^t ESO: 16,28%

b) Adolescents en conflicte amb la llei de trajectòria moderada (ACTM)

Nivell d'instrucció

En aquest perfil, el 71,1% ha romàs en la institució escolar el temps suficient per a l'obtenció del certificat escolar i al 7,2% ha obtingut el graduat en Secundària Obligatòria. És significatiu que a l'11,3% de les situacions no hi ha constància de la seua escolarització i el 7,2% ho ha estat en el seu país però no ha sigut escolaritzat en arribar a Espanya.

Procés educatiu

En el 36,1% concorren totes les circumstàncies de procés fallit (absentisme, inadaptació, desfasament i abandonament escolar); en el 18,5% alguna d'elles; en el 45,4% com a mínim dos d'elles. És molt significatiu que no hi ha cap situació on no hi haja presència de dificultats en el procés educatiu.

Situació educativa

Respecte a la situació educativa actual, el 26,8% segueix en els centres educatius reglats, el 8,2% es troba realitzant estudis no reglats (programes de garantia social, etc.). En el 46,8% hi ha una situació d'ociositat total per l'abandonament de les institucions educatives reglades i la no participació en un altre tipus de programes.

Moment de l'abandonament de la institució escolar

Els abandonaments del sistema educatiu es produeixen principalment en el 69,22% entre 2ⁿ i 3^r curs de l'ESO i un representatiu 21,15% en 1^r de l'ESO.

Taula 2. Variable educativa (ACLTM)

Nivell instrucció	Certificat escolar: 71,1% Sense escolaritzar: 11,3% Graduat Secundària: 7,2% Escolaritzat en el seu país: 7,2%
Procés educatiu	Presència d'un: 18,5% Presència de 2 o més: 45,4% Tots: 36,1% Sense presència: 0% No consta: 0%
Situació educativa actual	Segueix ESO: 17,5% No continua estudiant: 46,8% Estudis no reglats: 8,2% Estudis reglats: 9,3% No consta: 18,5%
Abandonament escolar (del total d'abandons)	1 ^r ESO: 21,15% 2 ⁿ ESO: 42,3% 3 ^r ESO: 26,92% 4 ^t ESO: 9,61%

c) Adolescents en conflicte amb la llei de trajectòria consolidada (ACLTC)

Nivell d'instrucció

El 89% ha romàs en la institució escolar el temps suficient per a l'obtenció del certificat escolar enfront de l'1,1% per a l'obtenció del graduat en secundària. Del 6,7% no hi ha constància de la seua escolarització.

Procés educatiu

En el 75,6% concorren totes les circumstàncies de procés fallit, és a dir absentisme, inadaptació, desfasament curricular i finalment abandonament escolar. En el 21,1% hi ha la presència de 2 i en el 3,3% la presència d'1. No concorre cap situació on no hi haja dificultats en el procés educatiu.

Situació educativa

El 72,2% no ha continuat estudiant després de l'abandonament, el 10% cursa l'ESO i el 8,9% realitza estudis no obligatoris.

Moment de l'abandonament de la institució escolar

Quant al curs d'abandonament, el 39,18% ha sigut en 1^r de l'ESO, el 40,54% en 2ⁿ curs i el 20,77% en el 3^r curs i en cap cas s'ha arribat a 4^t de l'ESO.

Taula 3. Variable educativa. (ACLTC)

Nivell instrucció	Certificat escolar: 89% Sense escolaritzar: 6,7% Graduat Secundària: 1,1% Escolaritzat en el seu país: 2,2%
Procés educatiu	Presència d'un:3,3% Presència de 2 o més: 21,1% Tots: 75,6% Cap: 0% No consta: 0%
Situació educativa actual	Segueix ESO: 10% No continua estudiant: 72,2% Estudis no reglats: 8,9% No consta: 8,9%
Abandonament escolar (del total d'abandons)	1 ^r ESO: 39,18% 2 ⁿ ESO: 40,54% 3 ^r ESO: 20,77% 4 ^t ESO: 0%

4.2.- Anàlisi qualitatiu

Per un correcte seguiment dels discursos analitzats anem a sintetitzar els punts més importants seguim les categories tretes i en relació amb els resultats quantitius. Aquestes categories serveixen com a eixos centrals del registrat en les entrevistes. No cerquem l'acumulació exhaustiva sinó

complementar per a interpretar millor les dades quantitatives. Les categories son: nivell d'instrucció, historia educativa prèvia i procés educatiu.

Nivell d'instrucció

Les professores assenyalen que a l'actualitat es troben amb diferents nivells d'instrucció, qüestió molt diferent a quan començaren (fa deu anys), ja que els ACL en eixa època no havien passat pel centre escolar. Ara existeix una gran pluralitat de nivells, que es poden concretar en quatre grups: a) alumnes amb un nivell de primària, que han desertat del centre escolar en el trànsit de sisè de primària a 1^r de l'ESO; b) alumnes amb un major nivell que han abandonat en 3^r o 4^t de secundària, i acumulen una gran conflictivitat als centres educatius; c) alumnes amb nivell de batxillerat (aquests els menys), amb un bon nivell curricular; i d) alumnes immigrants amb realitats molt diferenciades on:

“Si son latinoamericanos suelen haber estado escolarizados en su país y aquí, pero con los de otras procedencias existen menores con una gran diversidad, desde menores que si han tenido escolarización en su país a menores que no han pasado por centros”.

Les docents remarquen que el petit grup d'alumnes en batxillerat és correspon a un grup específic, ja que no tindrien el perfil d'adolescent exclòs ni els delictes són els habituals (maltractament familiar)¹⁹.

Historia educativa prèvia

La història educativa de la majoria dels ACL ve precedida pel desfasament curricular des de la primària i amb absentisme, inadaptació i abandonament en l'etapa de secundària:

“Si miras el libro de escolaridad, la mayoría empiezan a tener problemas a partir del segundo ciclo de primaria (3º-4º), aparece siempre – necesita mejorar-, algunos incluso en el primer ciclo de primaria (...). Todos llevan expediente de expulsión en secundaria”.

Són processos educatius *fracturats*, bé perquè no es troben en el nivell, bé perquè són expulsats pels mateixos centres i progressivament es produeix l'abandonament, és a dir, la desvinculació de l'escenari educatiu.

Procés educatiu

---

¹⁹ Aquest delicte té unes connotacions diferents, afecta a adolescents de diferents estructures socials, és molt igualitària la repartició entre xics i xiques, i venen a representar entre el 3 i el 5% dels delictes (Uceda, 2010).

Durant el seu procés escolar l'etiquetatge ha funcionat, han sigut estigmatitzats en sentit negatiu havent-ne assumit eixes etiquetes negatives:

“Te das cuenta que se les ha etiquetado tanto de imposibles, bordes, incapaces, burros, que siempre dicen- yo no sé, yo no puedo- (...) Vienen con una desmotivación muy grande, la escuela de base no les gusta porque es repetir sus malas experiencias (...)”.

Com podem veure, el discursos validen les dades quantitatives i les complementen, oferint interpretacions al mateix; raonem a continuació les principals conclusions.

5.- Conclusiones, discussions i limitacions

En primer lloc ubiquem i sintetitzem les principals troballes, per a després fer les discussions amb les teories i investigacions, i assenyalar les principals limitacions.

Les troballes principals es poden sintetitzar en els punts següents:

1. Quant al nivell d'instrucció, es troben els quatre indicadors en semblants percentatges, sent les diferències poc significatives. En general, el nivell d'instrucció aconseguit és el certificat d'escolaritat amb un interval del 71,1%-89%, sent la pitjor situació en els adolescents de trajectòria consolidada. El grup dels graduats en Secundària Obligatòria és molt minoritari en els tres perfils, arribant al punt àlgid al 7,2% en els ACLTM, és a dir, el nivell de fracàs escolar és absolutament evident als tres perfils.
2. Quant al procés educatiu, hi ha indicadors semblants com la presència de l'absentisme/abandonament/inadaptació/desfasament curricular juntes o cada una d'elles per separat; només en els ALCTI hi ha un 19,1% que no presenta cap procés educatiu disfuncional. En el conjunt són indicadors de processos educatius fallits detectats en la primària o inici de la secundària.
3. Quant a la situació educativa actual, en el conjunt dels ACL es constata pràcticament els mateixos indicadors. En els tres perfils hi ha un percentatge d'adolescents que continuaria en la secundària obligatòria, sent major en la trajectòria inicial i reduint-se significativament en la trajectòria consolidada. L'indicador de *no continuar estudiant* seguiria

també un *contínuum* on als ACLTC seria un 72,2%, als ACLTM un 46,8% i als ACLTI estaria al 34,1%.

4. L'indicador d'estudis no reglats, és a dir, programes de garantia social, tallers d'inserció i altres alternatius estaria present en els tres perfils de forma discreta, la qual cosa indica que és una eixida per als adolescents davant de la situació de fracàs escolar, etc., però no pareix que siga àmpliament utilitzada.
5. Quant a l'abandonament escolar, existeix en els tres perfils i de forma important però difereix tant en la intensitat com en el curs d'abandonament: en els ACLTI es produeix significativament entre 2ⁿ i 3^r de l'ESO, en els ACLTM se concentra en 2ⁿ de l'ESO i en els ACLTC entre 1^r i 2ⁿ de l'ESO. És a dir, més prompte s'abandona la institució escolar, major consolidació de la trajectòria delinqüencial.

La investigació avala que l'aproximació des dels conceptes de trajectòria i escenari aporten informació fonamental sobre els ACL que permeten entendre la realitat social d'aquests. L'escenari educatiu, al nostre parer, ha de ser un espai privilegiat d'intervenció des de la prevenció primària (abans de l'inici de la trajectòria delinqüencial) i secundària (una vegada iniciada), ja que es demostra que a una major desvinculació educativa, un major desenvolupament i aprofundiment en la trajectòria delinqüencial. És evident que tots els fracassats escolars no són ACL, però els ACL si són fracassats escolars.

Coincidim amb Cohen, quan aquest afirma que les oportunitats dels infants i adolescents de famílies obreres són menors que la dels altres adolescents de classe mitjana (almenys això es reflecteix a les dades del VI Informe FOESSA), ara bé, constitueix una limitació de la nostra investigació, ja que hem tractat la variable educativa de forma independent, sense incloure d'altres variables com classe social, barri de residència, utilització de l'oci i temps lliure, etc. Així mateix les teories subculturals incedeixen en la frustració en la institució escolar d'aquests adolescents, qüestió que apareix en les entrevistes amb les docents. Ara bé, la nostra investigació no pot afirmar que aquesta davant aquesta frustració els adolescents desenvolupen trajectòries delinqüències ja que no hem entrevistat als propis adolescents. Sens dubte, l'etiquetatge funciona a les institucions escolars, de fet aquests adolescents

tant als seus expedients individual com per la informació aportada per les docents estaven profundament estigmatitzats en el seu pas pel escenari educatiu.

D'acord amb les teories interaccionistes, un bon ajust escolar és una bona vacuna de prevenció davant les conductes antisocials i específicament delinqüencials, ara bé, de nou s'obvien variables fonamentals de tipus estructural (estructura social), institucional (polítiques educatives, etc.) i personals.

Sembla que si fem la mirada des de l'ACL cap la seua situació educativa coincidiríem amb Farrington al dir que aquesta és un predictor de la delinqüència juvenil, però, les investigacions de Rechea semblen indicar el contrari, ja que la comissió de conductes antisocials (no necessàriament delinqüencials) és tan habitual en adolescents amb dificultats escolars com en altres adolescents; per tant al nostre parer la qüestió és un altra, és a dir, l'èxit educatiu, la vinculació a l'escenari educatiu (permanència ja siga en l'àmbit formal o informal) actua fonamentalment de prevenció primària i secundària davant del desenvolupament d'una trajectòria delinqüencial (i no tant davant la comissió d'una conducta antisocial i/o delinqüencial). De nou, ens trobem amb la limitació d'haver acotat la nostra investigació amb adolescents etiquetats ja com a menors infractors, és a dir adolescents que les instàncies de control han detectat, jutjat i imposat mesures de compliment.

Finalment ens trobem amb adolescents, com assenyala Willis (1988), amb transicions fallides cap el món adult, entre d'altres raons per un escenari educatiu que no ha sabut/pogut compensar les desigualtats socials, essent una de les seues finalitats fonamentals en la concepció moderna de la ciutadania.

6.- Bibliografia

ALVIRA, F. i CANTERAS, A. (1985) *Delincuencia y Marginación juvenil*. Madrid: Instituto de la Juventud.

COY, E. i Martínez, M.C. (1988) *Desviación Social: una aproximación a la teoría y la intervención*. Murcia: Universidad de Murcia.

FARRINGTON, D. (1992). "Implicaciones de la investigación sobre carreras delictivas para la prevención de la delincuencia" a GARRIDO, i MONTORO, *La reeducación del delincuente juvenil. Los programas de éxito*. València: Tirant lo blanch.

- FUNDACIÓN FOESSA (1995). *V Informe sociológico sobre la situación social en España*. Madrid: Cáritas Española.
- FUNDACIÓN FOESSA (2008). *VI Informe sociológico sobre exclusión y desarrollo social en España, 2008*. Madrid: Cáritas Española.
- GARCÍA ROCA, J. (2006). "Relatos, Metáforas y Dilemas. Para transformar las exclusiones", a VIDAL, F. (2006): *V Informe Euhem de políticas sociales. La exclusión social y el estado de bienestar en España*. Barcelona: Icaria.
- GIDDENS, A. (1989). *Sociología*. Madrid: Alianza Editorial
- KERBO, H. (2004). *Estratificación social y Desigualdad*. Madrid. Mc Graw Hil.
- KLEVENS, J; (2003). "Estudios sobre trayectorias en el desarrollo de comportamiento y conductas criminales"; Ponència presentada al Seminari Internacional: *Políticas de Prevención del Crimen y la Violencia en Ámbitos Urbanos*, Bogotá, 22-23 de maig de 2003.
- LÓPEZ LATORRE, M.J. i GARRIDO, V. (2000) "Contribuciones psicológicas al estudio de la delincuencia juvenil" a Ortega Esteban (coord). *Educación Social Especializada*. Madrid: Ariel.
- LLEI 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. *Boletín Oficial del Estado del 13/01/2000*. Govern d'Espanya.
- MORENO, L. (2000) *Ciudadanos precarios. La última red de protección social*. Barcelona, Ariel Sociología.
- NIETO, C (2005): "Perfil de la delincuencia juvenil sevillana". *Revista La Toga*, Enero-Febrero 2005, pp 16-22.
- PATTON, M.Q. (1990) "Qualitative Evaluation and Research Methods", Sage London
- PÉREZ COSÍN, J. V. (coord.), GÓMEZ, J. i JULVE, M. (1999). *Trabajo social. Orientaciones y prácticas formativas*. València: Gules.
- RECHEA, C.; BARBERET, R. MONTAÑES, J. i ARROLLO, L. (1995). *La delincuencia juvenil en España. Autoinforme de los jóvenes*. Madrid: Universidad de Castilla La-Mancha.
- ROLDAN, H. (1999). "Concepto y alcance de la delincuencia oficial". *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, nº 23, pp31-60.
- ROMERO, E. (1998). "Teorías sobre delincuencia en los 90". *Anuario de Psicología Jurídica*, Colegio de Psicólogos, Madrid, pp. 31-59
- SEGURA, M. (1985). "Tratamientos eficaces de delincuentes juveniles". Madrid: Ministerio de Justicia.
- SOTO, J. (2004). "Delincuencia juvenil, Educación en la calle", en línea www.Windows/temp/vcvwzkr.htm (25 d'octubre de 2010).
- UCEDA, X., (2004). "De la cosificación a la Ternura: Reflexiones para un nuevo paradigma en Trabajo Social". Ponència presentada al *III Taller Internacional de Trabajo Social*, del 20 al 25 de setembre de 2004, La Habana (Cuba): Sociedad Cubana de Trabajadores Sociales.

UCEDA, X., (2010). "De mitos, trayectorias y políticas: adolescentes en conflicto con la ley. Reflexiones sobre el estado de la cuestión" a PEREZ COSÍN, NAVARRO i UCEDA, (2010) *Propuestas de intervención socioeducativa con las adolescencias*. València: Nau Llibres.

WILLIS, P. (1988) *Aprendiendo a trabajar. Como los chicos de clase obrera consiguen trabajos de clase obrera*. Madrid: Akal.